

– haar nie meer kan imponeer nie. Sy is “gatvol vir grafte” (67) en sy verlang na haar land en haar huis en haar man – “*En na jou, my lief*” (70).

Die drie verhale in die drieluik, “Triptiek”, slaag goed omdat hulle telkens ’n ander karakter binne dieselfde intrige as fokalisator gebruik – die vrou wie se man haar vir ’n jonger een verruil het in “Vryheid”, die “ontroue” man, wat met die jonger minnares in Parys is (waar sake skeefloop) in “A La Recherche ...” en die jonger vrou in “Bagasie”.

Een van die mees geslaagde en boeiende verhale vir my persoonlik is “Spat, plas, besprinkel en bemors” (die woordeboekvertaling vir “dabble (in the arts)”), hoofsaaklik omdat die skilderye wat die huisvrou-skilder in haar “geheime” ateljee as ontvlugting uit haar opofferende bestaan aan’t skep is, so groots en oortuigend deur die verteller geskilder word. En omdat die leser net so bevry voel daardeur soos Marge self.

In “’n Kwessie van tyd” word die verhouding tussen ’n ouerwordende moeder en haar volwasse, dikwels geïrriteerde en tog onvermydelik-liefhebbende dogter geloofwaardig en met deernis verwoord.

“Boom van Kennis”, waarin ’n vrou toevallig in Amerika gekonfronteer word met ’n ander immigrant – die pa van haar kind se boesemvriendin in die Amerikaanse skool – wat haar as dogtertjie in Worcester probeer molesteer het, is minder oortuigend wat die intrige betref, maar bevat die aangrypende woorde van haar kind, wat glad nie Afrikaans wil hoor nie: “I hate you and I hate your stupid language! Do you hear me?” (170)

Die vertelinstansie in “Waansin in Wene” is kompleks, en die leser moet fyn trap om tussen die “hy”, die “ek” en “Ernst” te onderskei. Maar uiteindelik kom daar lig in dié postmodernistiese teks en begryp jy wat die oorsake vir die waansin was.

En dan die hoogtepunt: die slotverhaal, ’n aangrypende outobiografiese vertelling (hoe-

wel die moeder van die seuntjie in die verhaal Anna heet). In dié verhaal vind al die reise hulle eindpunt en wil dit voorkom asof aanvaarding van die lewensirkel die finale “bestemming” verteenwoordig: “My ma het die ‘gemiddelde oorlewingskoers’ van sewe jaar met meer as drie jaar geklop. Sy was nooit juis ’n gemiddelde mens nie. Sy is dood op 9 Desember 1999, ’n paar uur nadat ek ’n Franse hospitaal verlaat het met ’n pasgebore dogter in my arms. Sy was reg. Dis nie ’n ketting nie, dis ’n sirkel” (216).

Annette Jordaan

Universiteit van Pretoria, Pretoria

Kroes.

Pat Stamatélos. Roggebaai: Kwela Boeke. 2005. 283 pp. ISBN 0-7957-0203-5.

“Dit voel vir my my hele lewe lank sê ek koebaai vir mense, Boytjie. My ma, my vriendin Lorrain, my vriend Jamie, Kitty, my bybie. En nou vir jou en antie Smiley. Dis asof die lewe my nie goed genoeg reken om bemin te word nie. Ek is te bang om Laki ook prys te gee. Sê nou ek kry nooit weer iemand wat my so liefhet nie?” (267). Met hierdie – uiteindelik ironiese – woorde raak die hoofpersonasie-verteller Pattie Peters in haar gesprek met die “bruin man” Boytjie twee kernmotiewe in *Kroes* aan: verhoudings en afskeid.

Kroes is die verhaal van Pattie wie se ma vroeg oorlede is en dan deur dié se twee niggies, Kitty en Maggie, versorg word. Later verhuis sy Johannesburg toe waar sy kennis maak met Laki, ’n aantrekklike man van Griekse afkoms. Hulle raak verlief en bly later by mekaar (in ’n “wit” buurt) terwyl Laki se aandrang dat hulle moet trou, al sterker raak.

Veral in die lig van laasgenoemde bereik die problematiek van verhouding tussen

“wit” en “bruin” – in ’n tyd toe apartheidswet- te nog gegeld het – ’n besondere intensiteit. Dit is egter gedurig implisiet en eksplisiet in die teks teenwoordig. Pattie self som enkele sprekende voorbeelde só op: “Die kinders kree: ‘Voertsek, hotnot, dis ons bottels dié! Die taximan sê: ‘Sorry, jy moet uit, ek is ’n wit taxi.’ Die polisie waarsku: ‘This is South Africa, not Greece, you go to jail.’” (87) Maar daar was ook ander, byvoorbeeld haar vrees wan- neer sy en Lorrain na ’n “wit” strand toe gaan, en toe sy “koebaai” moet sê vir haar wit vriend Jamie omdat sy ouers Stellenbosch toe trek en hy na die Universiteit van Stellenbosch toe moet gaan: “Die hele Ikey setup is baie liberaalgesind en my ouers kan dit nie aan- vaar nie (...) Hulle wil omring wees deur ander wat soos hulle dink.” (70) In hoe ’n mate Pattie en ander “bruin mense” die minder- waardigheid geïnternaliseer het wat deur die apartheidsdiskoers(e) aan hulle toegeskryf is, blyk onder meer plek-plek uit Pattie se woord- gebruik, haar verwagtinge oor hoe ander haar gaan etiketteer en uit die rympie wat meermale deur haar aangehaal word. Wan- neer sy byvoorbeeld kunsskool toe gaan, lees ’n mens op bladsy 57 die volgende: “Daar’s ’n meid in die klas, sal hulle die aand aan tafel vertel. ‘Sy was laat vir die eerste klas. Sy ruik na sweet.’ Die ma en pa sal wonder hoe ek dit kan bekostig.” Of op bladsye 123 en 125 onderskeidelik, wanneer sy en Laki gevang word: “Wees onderdanig. Ja, meneer, nee, meneer. Ja baas, nee, baas”; “Pateties en vers- lae kyk die immigrant en sy meid mekaar aan.” En op bladsy 87 klink die rympie die eerste keer op: “Jy’s ’n meid, / jy’s ’n meid, / Jy word weggesmyt!”

Een van die boeiende aspekte van hierdie roman is juis dan die verskillende, botsende “stemme” wat ons hoor en wat mekaar beves- tig, maar ook bevraagteken en relativer. So tree ’n wit man in taal en daad menslik op teenoor Stewie, Pattie se broer nadat hy aan- gerand is, behandel die ander studente by die

kunsskool Pattie goed, en hoor ons ook haar eie relaas na aanleiding van ’n vraag van ’n medestudent of daar groot verskille is “tus- sen die bruin mens en die wit mens” (58). Alhoewel sy (en die ander studente) voel dat almal se sienswyses en aspirasies dieselfde is, speel velkleur vir haar tog ’n rol: “Julle sien die gereg as iemand wat julle beskerm. Die bruin mens sien die gereg as iemand om voor weg te hardloop. Die wet stuur die bruin mense van bakboord na stuurboord. Julle mag nie grond koop nie, julle mag nie huise bou nie. Die gereg sê gaan daar, dan gaan ons. Die gereg sê Whites Only, dan bly ons.” (60-61) Teenoor hierdie “stem” van die wet en die gereg staan egter ook weer die opstan- dige woorde van meer as een bruin spreker, van Laki, van die (Anglikaanse en Grieks- Ortodokse) kerk en die volgende eerste reël uit ’n berig oor Helen Suzman wat Pattie op die trein in iemand se koerant raaksieh: “This law belongs to the day of witch-burning and the stocks. It leads to suicides, tragedy and broken homes ...” (144) Juis op daardie oomb- lik besef sy dat sy in die verkeerde wa ge- klim het, want haar kaartjie sê “First Class” en die hand wat die koerant vashou, is bruin.

Want in die loop van die verhaal het Pattie aansoek gedoen om as “wit” geklassifiseer te word om met Laki te mag trou. Immers, sê haar suster Kay op ’n stadium oor die “ge- heim” dat daar ’n “wit streep” deur die familie loop: “Ag nee, hoe kan dit dan ’n secret wees? Kyk na ons! Lyk ons soos jou everyday hot- not?” (116). Ten spyte van die woord “hot- not” bevestig Kay hier wat meermale in die teks na vore kom: die “witheid” wat ook nog weerklink vind in die foto op die buiteblad met ’n dogtertjie wat weliswaar kroeserige hare het, maar wie se velkleur blykbaar wit is.

So kom die willekeurigheid van die rasse- klassifikasie onder die apartheidswetgewing ook algaande in *Kroes* aan bod. Lees maar net die volgende: “[Laki] het die saak met ’n sekere man bespreek en hy sal die nodige

vorms invul en die aansoek vir Pretoria aanstuur, teen 'n fooi, natuurlik. Die man sê onder die Population Act het baie bruin mense al wit geword, swart mense het bruin geword, ons geval is nie hopeloos nie ...” (90). Hierop wys die motto van die roman ook vooruit: “Truth is stranger than fiction, and sometimes it is pure fiction.” Maar wie se waarheid, en wie se fiksie? Pattie verwoord hierdie vreemde manier van doen en dink later self sô: “Ek is nog oorbluf. Gister was ek bruin, vandag is ek wit. Net so. Gister was ek gevloek vir 'n meid, vandag noem hulle [die polisie] my juffrou. Gister het hulle my in 'n vangwa gegooi, vandag ry ek in 'n polisiekar en hulle hou die deur vir my oop.” (p. 131) Nou verander die rympe ook: “Die meid is vrek, /Daar's 'n wit vrou in haar plek. / Hoera! Hoera! Hoera!” (184)

In sekere sin word die siening wat Bennett Royle in die 2004-uitgawe van hulle *Introduction to Literature, Criticism and Theory* weergee in Kroes verhaalmatig ondersoek: “Racism is an effect of language. In particular, (...) Ellison (...) suggests that racism is an effect of synecdochic substitution – skin pigment for personal identity, individual for collective or racial identity. The invisible man can be seen again, his invisibility perceived, through alternative metaphors, through rhetorical figures.” (80)

Feit is egter dat Pattie se “wit-word” ook nie sonder probleme is nie. Telkens en op verskillende maniere kom die kwessie van Pattie se “mense” en of sy hulle totaal moet/sal afsterf, asook wat sy haar en Laki se kinders eendag moet leer byvoorbeeld na vore. So lees 'n mens byvoorbeeld op bladsy 190: “Ek skrik. Nee, hulle is nie meer my mense nie. Ek rol om en druk my voorkop teen die koue muur. Wie is nou eintlik my mense?” En later: “Die gaping tussen bruin en wit is baie groter as wat ek gedink het. Wat maak ek met hulle by 'n wit troue?” (237), of die verskeurdheid in “Ek is nog lief vir jou, skree my hart. Gaan weg en los my uit, sê my verstand.” (253)

Mettertyd kom daar egter 'n kentering

wanneer sy besef dat Laki haar mense aanvaar het en dat selfs Maggie wat eers van Laki net as “die wit man” gepraat het hom later op sy naam begin noem en haar tevredenheid met hulle voorgenome huwelik uitspreek – en dit omdat hy haar as 'n *mens* behandel het: “Ek besef nou dat my besluit om Laki te kies nie noodwendig beteken dat ek my mense moet afsny nie; die integrasie in die witmenselewe sal net gouer moet geskied, dis al. Ek sal my kinders leer om mense te respekteer ongeag die kleur van hulle vel, en ek sal hulle vertel hul ouma was 'n bruin vrou, hul oupa 'n wit man.” (261–262)

In *Kroes* het ons 'n roman wat redelik eenvoudig en chronologies vertel word, maar waarin eksistensiële vroe oor persoonlike en groepsidentiteit, oor ideologie en menswees en die rol van menseverhoudinge meermale onthutsend aan die orde gestel word, veral ook omdat die eerste persoonsverteller dit as eie ervaring en worsteling binne duidelik getekende persoonlike en sosiale ruimtes kan weergee. 'n Mens wonder net of die slot nie uiteindelik te voorspelbaar en 'n te maklike oplossing vir bepaalde probleme bied nie.

Verwysing

Bennett, A. & Royle, N. 2004. *Introduction to Literature, Criticism and Theory*. Harlow: Pearson.

Heinrich Ohlhoff

Universiteit van Pretoria, Pretoria

Vigiti Magna: 'n soeke na goud.

Elsa Nolte. Pretoria: Protea Boekhuis. 2005. 143 pp. ISBN 1-86919-124-2.

Daar verskyn die laaste klompie jare baie selde bundels literêre opstelle, en dit maak van die publikasie van Elsa Nolte se *Vigiti Magna* 'n gebeurtenis om van kennis te neem. Pro-